

بسم الله الرحمن الرحيم



تأثیر روضه های خانگی بر استحکام خانواده و ترویج سبک زندگی اسلامی

استاد راهنما: دکتر مهري قاسمي

قدسيه جوانمرد، محبوبه هاشمي نصير، اعظم نعيمی، زهره آرين فرا

چکیده

زیربنای فرهنگ و تمدن جوامع بشری در همه ادوار تاریخ از خانواده شروع شده است لذا تعالیم ناب اسلامی سفارش اکید به تحکیم بنیان آن داشته اند. از جمله این رهنمودها، انتقال صحیح آموزه‌های سازنده قیام امام حسین علیه السلام به نسل‌های جدید، به وسیله برگزاری روضه های خانگی است. هرچند مکتوبات و تحقیقات زیادی راجع به حماسه عاشورا نگاشته و تولید شده است ولی بجز معدودی از آنها، بقیه نتوانسته اند بطور کاربردی و ویژه به تأثیر روضه‌های خانگی در تحکیم بنیان خانواده و سبک زندگی اسلامی بپردازند. این پژوهش به روش کتابخانه ای و نقلی- تاریخی و به شیوه توصیفی - تحلیلی، ضمن بررسی تاریخچه روضه های خانگی در سیره معصومین (علیهم السلام)، به نتایجی همچون تقویت روابط عاطفی و ایجاد روحیه مسئولیت‌پذیری در خانواده؛ نهادینه کردن سبک زندگی اسلامی در زیست آپارتمان نشینی؛ تسهیل‌گری وساطت برای ازدواج جوانان؛ حفظ هویت فرهنگی، اسلامی- شیعی؛ تحکیم ولایت‌مداری فرزندان؛ ترویج فرهنگ عاشورا و شهادت طلبی دست یافته است.

واژگان کلیدی: استحکام خانواده، تربیت، روضه‌های خانگی، سبک زندگی اسلامی

^۱. طلاب سطح دو؛ مدرسه علمیه فاطمه الزهرا (سلام الله علیها)، اراک، استان مرکزی.

خانواده اولین نهادی است که فرد در آن متولد می‌شود و نخستین آموزه های زندگی را تجربه می‌کند. همچنین، این نهاد مقدس به عنوان یکی از بنیادی‌ترین نهادهای اجتماعی، نقش بسیار مهمی، در شکل‌گیری و توسعه شخصیت فردی و اجتماعی افراد ایفا می‌کند. در طول تاریخ، خانواده‌ها به عنوان ارکان جوامع، ارزش‌ها، هنجارها و سنت‌های فرهنگی را از نسلی به نسل دیگر منتقل کرده‌اند. اگر قرار است که خانواده‌ها به عنوان یک واحد پایدار و موثر در جامعه عمل کنند و همچنان رکن بمانند، باید هر آنچه که لازمی تقویت، تحکیم روابط و ارکان آن هست را برایش فراهم کرد. از این رو، توجه به مسائل و نیازهای خانواده و تلاش برای بهبود و تقویت آن، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. از نیازهای مهم خانواده، فراهم آوردن بستری مناسب برای استحکام ارکان تربیتی آن است. حفظ و تحکیم نهاد خانواده، به اندازه تشکیل آن برای اسلام مهم است. فرصت مجالس روضه های خانگی با ظرفیت بالای خود، فرصتی ناب و کم هزینه برای کاهش آسیب‌های تهدید کننده‌ی حوزه تربیت، فرهنگ و سبک زندگی اسلامی است.

خداوند در وجود مقدس حضرت اباعبدالله الحسین (علیه السلام) ظرفیت فوق‌العاده ای برای تقویت بعد تربیتی خانواده‌ها قرار داده است. این مجالس خانگی که خود به نوعی تعظیم و ترویج شعائر الهی است از یک سو به تقویت نشاط معنوی در خانواده می‌انجامد و از طرفی دیگر با کاهش شکاف نسلی و تحکیم پیوند با اهل بیت (علیهم السلام)، هویت دینی نسلهای جدید را از گزند بحران‌های پیش روی نظام خانواده حفظ می‌نماید.

راجع به فرهنگ عزاداری و تاثیرات مثبت عزاداری امام حسین (علیه السلام) و قیام عاشورا، کتابها و گونه های مکتوب پژوهشی زیادی نگاشته و تدوین شده است. معدودی از آنها به موضوع روضه های خانگی از جنبه های تربیتی، موسیقی، هنر و معماری پرداخته‌اند که از جمله آنها می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

۱. آقای هادی مرادی فرهمند در مقاله «اهمیت و جایگاه روضه های خانگی، آثار و فواید آن در ارتباط با کانون تربیتی مدارس» (ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر، ۱۴۰۲) به آثار و فوائد روضه های خانگی و نقش تمدن سازی آن در مدارس و تربیت نسل اثرگذار اجتماعی در آموزش و پرورش پرداخته است.

۲. حجه الاسلام محسن عباسی ولدی هم در کتاب «در میان روضه هایت زندگی کردن خوش است»، روضه های شهدای کربلا را با بیانی ساده، روان و متفاوت بیان کرده اند. این کتاب مجموعه ای از پیوند روضه های کربلا به حوزه خانواده و تربیت فرزند با نگاه ادبی است.

۳. سید محمد آسایش در مقاله «خانه به مثابه حسینیه، تدوین الگویی برای خانه های امام حسینی یزد» در چاپ شده در فصلنامه‌ی علمی معماری و شهرسازی در سال ۱۳۹۹، با رویکرد معماری، به بیان ویژگی‌های فضاهای عزاداری یزد در قالب شناخت و معرفی خانه های امام حسینی یزد پرداخته است.

۴. خانم‌ها یاسمین پزشکی و مریم قره‌سو مقاله‌ای را تحت عنوان «فرهنگ موسیقایی مجالس زنانه تهران، مطالعه موردی روضه خوانی و مداحی» در فصلنامه پژوهشهای انسان‌شناسی ایران در سال ۱۴۰۰ منتشر کرده‌اند. این

پژوهش به درک جایگاه و کارکرد موسیقی در مجالس مذهبی زنانه شهر تهران پرداخته است و نقش مهم موسیقی در این جلسات و شکل گیری آنها را بررسی کرده است.

۵. خانم سیده زینب باغبانی و آقای احمدرضا اصغریور ماساله، به طور مشترک، مقاله‌ای را تحت عنوان «تحول در کارکردهای روضه زنانه، مطالعه مردم شناختی در شهر مشهد» برای ششمین کنفرانس ملی برنامه‌ریزی و مدیریت شهری در سال ۱۳۹۳ نگاشته‌اند. این مقاله در پژوهشی پیمایشی، تحولات کارکردی روضه‌های زنانه شهر مشهد را به روش مردم نگاری بررسی کرده است.

۶. مستند «این خانه روشن است» به کارگردانی علیرضا دوستی و تهیه کنندگی حمیدرضا ملازینل که در حوزه هنری قزوین در سال ۱۴۰۳ تولید شده و به بررسی سیر تحول روضه‌های خانگی از دوره قاجار تاکنون و نقش حلقه‌های میانی و نوآوری‌های اجتماعی در حفظ و بقای این محافل پرداخته است.

این پژوهش در مقایسه با تالیفات مذکور، از زاویه‌ای جدید و با نگاهی دقیق‌تر و کاربردی‌تر و با در نظر گرفتن شرایط خاص نسل‌های کنونی و چالش‌های روز خانواده‌ها و سبک زندگی، به روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، مقالات و رایانه‌ای، به بررسی آثار روضه‌های خانگی بر استحکام خانواده و ترویج سبک زندگی اسلامی پرداخته و در صدد پاسخ به سوالات ذیل است:

- ۱- روضه‌های خانگی چه تاثیری بر تحکیم روابط اعضای خانواده دارد؟
- ۲- کارکرد روضه‌های خانگی برای ترویج سبک زندگی اسلامی چیست؟
- ۳- چگونه می‌توان با برگزاری محافل روضه، ارزشهای اخلاقی و دینی را در خانواده نهادینه کرد؟
- ۴- روضه‌های خانگی چگونه می‌تواند هویت فرهنگی و دینی خانواده را حفظ و تقویت کند؟

۱- مفهوم شناسی واژگان پژوهش

۱-۱- روضه در لغت و اصطلاح

روضه در لغت به معنای باغ و مرغزار و جمع آن ریاض و روضات است و در اصطلاح به نوحه سرایی بر مصائب اهل بیت ع گفته می شود. این اصطلاح مأخوذ از نام کتاب روضه الشهداء، تالیف ملا حسین واعظ کاشفی در قرن دهم هجری است که در مجالس سوگواری حضرت سیدالشهداء عینا آن کتاب خوانده می شد و خوانندگان را روضه- خوان می گفتند و کم کم کلمه روضه را بر ذکر مصیبت اطلاق کردند. (حسینی دشتی، ۱۳۷۶، ج ۵، ص ۷۳۰) منظور از روضه‌های خانگی، مجالس عزاداری است که در خانه‌ها به قدمت عزای سیدالشهداء برگزار می‌شود.

۱-۲- خانواده در لغت و اصطلاح

خانواده در لغت به معنای خاندان، تبار، دودمان، اهل خانه، زن و فرزند و فامیل می باشد. (عمید، ج ۲، چاپ دوازدهم، ۱۳۷۴، ص ۹۸۵) خانواده در فارسی معادل «اهل» در کلام عرب است. «اهل الرجل» کسانی را گویند که با او در یک مسکن زندگی کنند و به مفهوم محدود آن عبارت است از یک واحد اجتماعی، ناشی از ازدواج یک زن و مرد که فرزندان پدید آمده از آنها، آن را تکمیل می کنند. (هاشمی رفسنجانی، فرهنگ قرآن، ج ۱۲) در معنای مصطلح، خانواده نهادی است که بر اساس روابط زوجین ناهمجنس بر اساس ازدواج قانونی و با هدف دوام و پایداری آن شکل گرفته است. (علاسوند، ۱۴۰۱، ص ۱۶۰) و خانواده نهاد مقدسی است که از آن در قرآن کریم به میثاق غلیظ «وَ أَخَذْنَ مِثْقًا غَلِيظًا؛ (نساء، آیه ۲۱) و آنان از شما پیمانی استوار گرفته اند.» تعبیر شده است. (جوادی آملی، ۱۳۹۴، صص ۲۴-۲۵)

۱-۳- مفهوم سبک زندگی

در حوزه مطالعات فرهنگی، سبک زندگی، به مجموعه رفتارها و الگوهای کنشهای هر فرد که معطوف به ابعاد هنجاری و زندگی اجتماعی باشد اطلاق می شود و نشان دهنده کم و کیف نظام باورها و کنشهای فرد است. سبک زندگی را می توان در تمامی کنشها و رفتارهای فرد و در تعاملات و ارتباطات وی با دیگران، طبیعت و به طور کلی محیط اجتماعی اطراف وی که معمولاً قابل مشاهده، توصیف و اندازه گیری است، ملاحظه و مشاهده کرد. در این معنا، سبک زندگی راهی است برای تعریف ارزشها، نگرشها و رفتارهای افراد که اهمیت آن برای تحلیل های اجتماعی روز به روز افزایش می یابد. (علاسوند، به نقل از ابراهیم حاجیانی و محمد محمدی ری شهری، ۱۳۹۲، صص ۴۳-۶۰)

۱-۴- تربیت در لغت و اصطلاح

از کتابهای لغت اصیل و معتبر، استفاده میشود که واژه «تربیت» با دو ماده لغوی «ربو» و «ربب» مرتبط است. کلمه تربیت مصدر باب تفعیل است که به دلیل معتل و ناقص بودن ریشه لغوی آن، مصدرش همانند «تزکیه» بر وزن

«تفعله» آمده است، «ربی یربی تربیه» مانند «زکّی یزکّی تزکیه» گرچه بسیاری از کتابهای تعلیم و تربیت هنگام بحث از ریشه واژه «تربیت» آن را از ماده «ربو» ذکر میکنند، ولی نویسنده عربزبان کتاب النظام التربوی فی الاسلام با استناد به برخی کتابهای لغوی معتبر، تصریح کرده است: تربیت در لغت، از ماده «ربب» است، «التربیه فی اللغه مأخوذه من ربّ ولده و الصبی یربه» (شریف قریشی، ۱۳۸۱، ص ۴۱)

تربیت از ریشه ربو به معنای رشد و نمو و افزودن است. (ابن منظور، ۱۴۱۴، ذیل ربو؛ مصطفوی، ۱۳۶۰)، همچنین به معنی پروردن، پروراندن، اخلاق و آداب را به کسی آموختن آمده است. (فرهنگ عمید، ۱۳۸۲، ص ۶)

واژه‌ی تربیت در اصطلاح، تعاریف متعددی دارد؛ شهید مطهری (رحمه الله علیه) مراد از تربیت را پرورش دادن بیان می‌کند، یعنی استعداد های درونی را که بالقوه در یک شی موجود است به فعلیت در آوردن و پروردن. (مطهری، ۱۳۷۴، صص ۵۶-۵۷) در مکتب اسلام، تربیت یعنی احیای فطرت خداآشنای آدمی و پرورش ابعاد وجودی او در جهت حرکت به سوی کمال بی‌نهایت. (قائمی، ۱۳۸۳، ص ۲۷) امام خمینی (رحمه الله علیه) نیز با در نظر گرفتن این فطرت توحیدی، تربیت را عامل شکوفایی آن دانسته‌اند. (خمینی، ۱۳۶۵، ج ۱۴، ص ۳۳)

«تَجَلْسُونَ وَ تُحَدِّثُونَ؟ قَالَ: نَعَمْ جُعِلَتْ فِدَاكَ. قَالَ: إِنَّ تِلْكَ الْمَجَالِسَ أَحِبُّهَا، فَأَحْيُوا أَمْرَنَا يَا فَضِيلُ، فَرَحِمَ اللَّهُ مَنْ أَحْيَا أَمْرَنَا. يَا فَضِيلُ، مَنْ ذَكَرْنَا أَوْ ذُكِّرْنَا عِنْدَهُ فَخَرَجَ مِنْ عَيْنِهِ مِثْلُ جَنَاحِ الذُّبَابِ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ ذُنُوبَهُ وَ لَوْ كَانَ أَكْثَرَ مِنْ زَبَدِ الْبَحْرِ»؛ «آیا با هم می‌نشینید و گفتگو می‌کنید؟ عرض کرد: آری، فدایت شوم. فرمودند: «من این مجالس را دوست دارم. ای فضیل! راه ما را زنده نگه دارید. رحمت خدا بر آن که امر ما را زنده بدارد. ای فضیل! هر کس ذکر ما بگوید یا در حضور او ذکر ما شود و از چشمش به اندازه پر مگسی اشک درآید خداوند گناهان او را می‌بخشد، اگر چه فزون‌تر از کف دریا باشد. (الحمیری، ج ۱، ص ۳۶، حدیث ۱۱۷)

۶-۴- روضه و تحکیم ولایت‌مداری فرزندان

در میان اصول تربیتی خانواده‌های مسلمان، محبت اهل بیت (ع) نه تنها به عنوان یک ارزش دینی، بلکه به عنوان یک عامل موثر در شکل‌دهی به شخصیت و رفتار کودکان مطرح می‌شود. عشق و مودت به اهل بیت پیامبر (ص)، به عنوان سرآمد الگوهای چند بعدی حیات طیبیه می‌تواند، در فرزندان تقوا، صداقت، انصاف و دیگر ویژگی‌های اخلاقی پسندیده را تقویت کند. با تبیین ویژگی‌های اخلاقی معصومین ع و یادآوری مظلومیت و فداکاری‌هایشان در محافل روضه خانگی، این محبت در دل‌های آماده‌ی کشت کودکان و نوجوانان ریشه می‌دواند به طوری که نه تنها باعث ایجاد حس آرامش و علاقه در وجودشان می‌شود بلکه می‌تواند در رفتار آنها با دیگران هم تأثیرگذار باشد. امام صادق (ع) در این باره فرموده اند: «ولایت ما در سرشت شیعیان ما عجین گشته است و آنان با خوشی ما خوشحال و با ناراحتی ما ناراحتند.» (دیلمی، ج ۲، ص ۲۵۷)

نتیجه گیری

در این نوشتار، بعد از مفهوم شناسی کلید واژه‌ها و بررسی پیشینه برگزاری این محافل در سیره اهل بیت علیهم السلام و بیان تأثیرات متعدد برگزاری روضه های خانگی بر استحکام خانواده و سبک زندگی اسلامی نتایج ذیل به دست آمد:

در سیره امامان معصوم علیهم السلام، تاکید بر زنده نگه داشتن حماسه کربلا صرفا مبتنی بر غلیان احساسات و عواطف نبوده است بلکه اهل بیت علیهم السلام سعی داشتند تا از طریق رسانه روضه خانگی و تشویق و ترغیب شاعران به سرودن شعر در رثای سیدالشهدا علیه السلام اهداف و پیام نهضت عاشورا را برای جوامع بشری تبیین کنند و با تبدیل کردن آن به عنوان یک مکتب سیاسی، زمینه های بیداری و اصلاح جامعه را نسبت به انحرافات و بی عدالتی های حاکمان جور فراهم سازند.

تجربه های تاریخی نشان داده است که بی تردید، جامعه ای به آرمان های خود دست می یابد و موفق می شود که دارای خانواده هایی با بنیان مستحکم تر باشد. توجه ویژه به برگزاری روضه های خانگی و وارد کردن آن به برنامه های خانوادگی و ساختن سبکی از زندگی اسلامی بر اساس آن، می تواند از تهدیدها و آسیبهای وارد به نظام خانواده بکاهد و بر استحکام ارکان آن بیافزاید.

در صورتی که روضه های خانگی با مدیریت و سیاست گذاری صحیح، متعادل و نظام مند برگزار شود، راه حل بسیار کارآمدی برای زنده نگه داشتن فرهنگ عاشورا و تداوم حرکت و مجاهدت های یکپارچه و پیوسته ائمه هدی (علیهم السلام) به سوی مقصد الله است.

روضه های خانگی با اینکه تشکیلاتی کوچک و غیررسمی است ولی به دلیل مرتبط بودن با ظرفیت بالای دستگاه حضرت عبدالله الحسین (علیه السلام) می تواند در انتقال ارزشهای انسانی، فرهنگی و دینی به نسلهای جدید بسیار موفق عمل کند. ارزشهایی همچون ایثار و فداکاری، نوع دوستی، همدلی، وحدت مومنانه، نفع رسانی به مردم، همسایه دوستی، واسطه گری نیکو برای ازدواج جوانان، گسترش فرهنگ عاشورا، شهادت طلبی و ارتباط معنوی با شهداء از جمله نتایج ارزشمند برگزاری این محافل نورانی به شمار می آیند.

منابع و مأخذ

* قرآن کریم

- ۱- ابن قولویه قمی، جعفر بن محمد، کامل الزیارات، محقق / مصحح: امینی، عبدالحسین، چاپ اول، نجف اشرف، نشر دار المرتضویه، ۱۳۵۶.
- ۲- اسکندری، طاهره، سفینه سقوط، قم، نشر امتداد حکمت، ۱۴۰۳.
- ۳- امینی، عبدالحسین، الغدير فی الكتاب و اللغة و الادب، ج ۲، رکز الغدير للدراسات الإسلامیة - قم، ۱۴۱۶ ق.
- ۴- پناهیان، علیرضا، سخنرانی، یادآور ۱۸ شهیده روضه فاطمیه قم، ۱۴۰۰/۱۰/۰۳.
- ۵- تبریزی، میرزا جواد، زیارت عاشورا فراتر از شبهه، نشر دارالصدیقه الشهیده (س)، قم، ۱۳۸۹.
- ۶- تمیمی آمدی، غرر الحکم و درر الکلم، محقق / مصحح: رجائی، سید مهدی، دار الكتاب الإسلامی، قم، ۱۴۱۰ ق.
- ۷- عبدالله، جواد آملی، خانواده متعادل و حقوق آن، محقق: ابراهیم جوانمرد فرخانی، نشر اسراء، قم، ۱۳۹۴.
- ۸- حسینی دشتی، سید مصطفی، فرهنگ معارف و معاریف، ج ۵، قم، انتشارات صدر، ۱۳۷۶.
- ۹- حمیری، ابوعباس، قرب الاسناد، ج ۱، قم، مؤسسه آل البيت (علیهم السلام) لإحياء التراث، ۱۳۷۱.
- ۱۰- خمینی، روح الله، صحیفه امام، ج ۱۴، تهران، نشر صدرا، ۱۳۶۵.
- ۱۱- خامنه ای، سید علی، انسان ۲۵۰ ساله، تهران، انتشارات ایمان جهادی، ۱۳۹۵.
- ۱۲- دیلمی، حسن بن محمد، ارشاد القلوب، ج ۲، قم، نشر الشریف الرضی، ۱۳۷۱.
- ۱۳- سپهری، محمد، ترجمه و شرح رساله حقوق امام سجاد ع، چاپ ششم، قم، انتشارات دارالعلم، ۱۳۸۰.
- ۱۴- شیخ صدوق، ابن بابویه، محمد بن علی، خصال، انتشارات اسلامیة، قم، ۱۳۶۲ ش.

- ۱۵- شریف قریشی، باقر، **النظام التربوی فی الاسلام**، دارالکتاب الاسلامیه، تهران، ۱۳۸۱.
- ۱۶- عاملی، شیخ حر، **وسائل الشیعه**، تصحیح و تحقیق الشیخ عبد الرحیم ربانی شیرازی، دارالاحیاء التراث العربی بیروت، ۱۴۱۲ق.
- ۱۷- عباسی ولدی، محسن، **پرنده های در قفس و کودکی های نارس**، قم، آیین فطرت، ۱۳۹۷.
- ۱۸- _____، **خارهای گل شده و گلهای خار شده از مجموعه من دیگر ما**، قم، آیین فطرت، ۱۳۹۶.
- ۱۹- _____، **سایت انتشارات آیین فطرت**.
- ۲۰- علاسوند، فریبا، **زن در اسلام**، قم، نشر هاجر، ۱۴۰۱.
- ۲۱- عمید، حسن، **فرهنگ عمید**، ج ۲، چاپ دوازدهم، تهران، نشر امیرکبیر، ۱۳۷۴.
- ۲۲- کلینی، **اصول کافی**، ج ۲، المحقق / المصحح: غفاری علی اکبر و آخوندی، محمد، ج ۲، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق.
- ۲۳- قمی، شیخ عباس، **مفاتیح الجنان**، الهی قمشه ای، مهدی، قم، نشر بلاغت، ۱۳۹۳.
- ۲۴- _____، **نفس المهموم**، قم، المكتبة الحیدریه، ۱۳۷۹.
- ۲۵- قائمی، علی، **تربیت و بازسازی**، تهران: صدرا، ۱۳۸۳.
- ۲۶- مجلسی، محمدتقی، **بحار الانوار**، بیروت، دارالاحیاء التراث، ۱۴۰۳ه.ق.
- ۲۷- مصطفوی، حسن، **التحقیق فی الکلمات القران الکریم**، ج ۴، چاپ اول، تهران، وزارت ارشاد، ۱۳۸۵.
- ۲۸- مطهری، مرتضی، **مجموعه آثار**، ج ۱۶، قم، انتشارات صدرا، ۱۳۷۷.
- ۲۹- _____، **تعلیم و تربیت در اسلام**، چاپ ۸۸، تهران، انتشارات صدرا، ۱۳۷۴.

۳۰- مکارم شیرازی، ناصر، جمعی از فضلا، برگزیده تفسیر نمونه، تنظیم احمد علی بابایی، تهران، دارالکتب اسلامی، ۱۳۸۶ش.

۳۱- موسوی، سید محمد باقر، ترجمه تفسیر المیزان، ج ۳، انتشارات اسلامی، قم، ۱۳۷۴.

۳۲- هاشمی رفسنجانی، علی اکبر، فرهنگ قرآن، ج ۱۲، قم، نشر مؤسسه بوستان کتاب، ۱۳۹۵.

مقالات

۱- علاسوند، فریبا، نشریه زن در فرهنگ و هنر، دوره ۵، شماره ۱، بهار ۱۳۹۲، صص ۴۳-۶۰.

۲- عیسوند، یونس، محمدتقی سبحانی نیا، «اهمیت و فضیلت وساطت در ازدواج از منظر آیات و روایات»، معرفت، سال ۲۸ فروردین ۱۳۹۸ شماره ۲۵۶

۳- مرادی فرهمند، هادی، «اهمیت و جایگاه روضه های خانگی، آثار و فواید آن در ارتباط با کانون تربیتی مدارس»، ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر، ۱۴۰۲

سایت

۱- تبیان، www.Tebyan.net